

Nederlandse klanken: onuitspreekbaar! Of toch niet?

Alied Blom, ITAV Instituut voor talen en academische vaardigheden TU Delft

In dit artikel presenteer ik enkele resultaten van een onderzoek naar uitspraakfouten in het Nederlands van volwassen beginners. Het onderzoek levert verrassend lage foutenpercentages op, iets wat in tegenspraak is met de wijdverbreide opvatting dat de Nederlandse spraakklanken een schier onoverkomelijke barrière vormen voor volwassen beginners. Mochten de internationale instromers aan de RUG die Frans Zwarts gedurende zijn rectoraat zo hartelijk welkom heeft geheten een mondje Nederlands willen leren, dan hoeven zij zich dus niet te laten afschrikken door het idee dat ze die vreemde Nederlandse klanken toch nooit over hun lippen zullen kunnen krijgen.

1. Internationalisering van het onderwijs

In zijn tijd als Rector Magnificus van de Rijksuniversiteit Groningen heeft Frans Zwarts zich een fervent voorvechter betoond van internationalisering van de studentenpopulatie. Hij zag het als zijn taak om de komst van buitenlandse studenten naar de universiteit te stimuleren. Op een filmpje op YouTube¹ zien we een vertederde en trotse rector aan de praat met een buitenlandse studente: “From Turkey?? Wow!!” “En dan zegt ze ik heb de universiteit van Groningen gekozen, dan denk ik van hoe is het mogelijk!”

Wel, aan de eerste vereiste is in elk geval voldaan: internationalisering van de studieprogramma's. Zoals rector Zwarts opmerkt in een interview²: “... dus ja we konden die studenten moeilijk zeggen van schuif maar aan bij de Nederlandse studenten, want dat gáát niet”. Inderdaad zou aanschuiven bij Nederlandse studenten een niet erg effectieve manier zijn om Nederlands te leren, althans niet op een zodanig peil dat in die taal colleges gevolgd kunnen worden. Met een gedegen cursus Nederlands zou dit probleem natuurlijk wel op te lossen zijn, maar de meeste internationale instromers hebben daar domweg geen tijd voor. Logisch dus dat Zwarts RUG-breed Engelstalige bachelor-programma's heeft doen opzetten, zodat zijn buitenlandse gasten colleges kunnen volgen in een taal die de meesten onder hen wèl kennen.

¹ OOG Actueel - Portret Frans Zwarts 21 09 2011.

² CNN SAM met Frans Zwarts STUG TV 10 03 2011.

Maar wat nu als deze *internationals* toch een mondje Nederlands zouden willen leren om zich, hoe beperkt ook, te kunnen verstaan met de Nederlanders in hun omgeving? Het is een wijdverbreide opvatting dat het Nederlands erg moeilijk is om op latere leeftijd nog te leren. Neem alleen al die ongehoorde en onuitsprekelijke klanken die het Nederlands rijk is, ik noem *ch*, *ui*, *h*, *eu*: is het zich eigen maken daarvan op latere leeftijd eigenlijk wel een haalbare kaart? Om deze vraag te beantwoorden ga ik te rade bij een verzameling uitspraakbeoordelingen van het Nederlands van volwassen beginners, aangelegd door docenten Nederlands voor buitenlanders aan de TU Delft.

2. Een verzameling uitspraakbeoordelingen

In 2008 is aan de afdeling Nederlands voor buitenlanders van de TU Delft³ een verzameling beoordelingen aangelegd van de uitspraak van deelnemers aan een beginnerscursus (zie hierover ook Blom & van Boxtel (2012)). Het ging om 40 sprekers van 19 moedertalen in de tweede week van hun beginnerscursus aan de TU Delft. Zij kregen ieder een à twee van de eerste vijftien lessen uit het beginnersdeel van de Delftse methode⁴ te horen, die zij zin voor zin moesten nazeggen; tijdens het nazeggen waren de zinnen zichtbaar op het scherm. De teksten hadden op het lesprogramma van die dag of op dat van de dagen ervoor gestaan, hetgeen in de context van de Delftse methode wil zeggen dat zij er flink op geoefend hadden, zowel op het begrijpend lezen ervan, als op het beluisteren en nazeggen⁵. De Delftse beginnerscursussen zijn intensief: 4 dagen per week 2 lessen, met een flinke hoeveelheid huiswerk.

De opnames van de productie van de insprekers, in totaal 1969 zinnen, zijn beoordeeld door vier docenten Nederlands voor buitenlanders⁶, die in onderling overleg over de aan te houden normering, alle klanken gemarkeerd hebben die naar hun mening duidelijk verkeerd waren uitgesproken. Het spreekt vanzelf dat dat vaak nogal wat hoofdbrekens kostte, vooral bij onbeklemtoonde woorddelen: hoorden we nou *pelitie*, *poelitie* of *politie*, *luuk*, *luk* of *leuk*? Als we er ook na overleg niet uitkwamen, kreeg de spreker het voordeel van de twijfel.

³ De benodigde programmatuur is ons verstrekt door H. van den Heuvel en E. Sanders (CLST RU Nijmegen); A.G. Sciarone heeft gezorgd voor de implementatie in de infrastructuur van de Delftse methode.

⁴ Sciarone, A.G. et al. (red.) (2009).

⁵ Het tekstmateriaal van de Delftse methode is integraal opgenomen op cd, en de bijgevoegde cd-rom voorziet in luister- en nazegoefmogelijkheden.

⁶ P. Meijer, C. Wesdijk, S. van Boxtel, A. Blom.

Bij het beoordelen van de uitspraakdata is geen onderscheid gemaakt tussen wat men zou kunnen noemen ‘echte’ uitspraakproblemen en grammaticale fouten: *hij woon* in plaats van *hij woont* kan wijzen op een probleem met de slot-*t* òf op onbekendheid met de regels van de werkwoordvervoeging. Maar omdat wij niet in de hoofden van de insprekers kunnen kijken hebben wij beide typen afwijking van de voorbeelduitspraak als fout gemarkeerd. Moeilijker ligt het met gevallen van spellinguitspraak: vooral de volle vormen *het* en *een* in plaats van de gereduceerde vormen *'t* en *'n* in de voorbeelduitspraak leverden veel fouten op. Het schriftbeeld op het scherm tijdens het nazeggen bood vaak de volle vormen aan, en dat kan een rol hebben gespeeld. Omdat de volle vormen hier wel correct Nederlands opleveren, hebben wij deze afwijkingen uit de registratie van uitspraakfouten gehaald⁷. Bij de tellingen hieronder zijn invoegingen van de klanken niet meegeteld, zodat ‘fout’ hier betekent: weggelaten of door een andere klank vervangen.

3. Hoe brengen de “Delftse” beginners het er vanaf?

Van de in totaal 47.421 spraakklanken in de 1969 ingesproken zinnen in ons corpus is ongeveer 2,5% fout uitgesproken. Dit betekent dat de 40 insprekers in 97,5% van de gevallen goed zaten of het voordeel van de twijfel kregen. Zijn die Nederlandse klanken eigenlijk wel zo moeilijk?

Van de weinige vergelijkbare gekwantificeerde gegevens over uitspraakfouten van volwassen leerders van het Nederlands komt dat van Neri (2007:35-49 (*study 1*)) tot een flink hoger maar even goed nog bescheiden percentage fout uitgesproken klanken van 4,5% (1603) op het totaal van de in het experiment aangeboden klanken (35.377). Dit hogere foutpercentage is verrassend omdat haar proefpersonen tenminste enkele maanden Nederlands hadden geleerd, en dus geen beginners waren (Neri (2007:35)). De verklaring voor dit verschil in foutenpercentages kan natuurlijk gezocht worden in het feit dat de insprekers in het Delftse onderzoek speciaal geoefend hadden op het in te spreken materiaal, en die in het experiment-Neri niet. Hier komt bij dat de Nijmeegse stimulusdata bestonden uit ‘sets of phonetically rich sentences [...] contain[ing] all the Dutch phonemes’ (Neri (2007:36)), hetgeen kan betekenen dat er, om dat te bereiken, minder frequente woorden in opgenomen zijn. Dit kan de insprekers wat hoofdbreken gekost hebben, met een mogelijk nadelige invloed op hun uitspraakprestaties. Ook het Delftse stimulusmateriaal is ‘gemanipuleerd’, maar nu op frequentie van de gebruikte woorden,

⁷ Ook in andere opzichten is de verzameling enigszins opgeschoond, zodat er kleine afwijkingen zijn ontstaan van de gegevens in Blom & Van Bortel (2012).

die bovendien allemaal bekend waren aan de insprekers, omdat zij er, zoals gezegd, op geoefend hadden.

Hoe dit ook zij, de Delftse verzameling uitspraakbeoordelingen leidt tot de conclusie dat volwassen beginners de spraakklanken van het Nederlands binnen korte tijd goed de baas kunnen worden, mits zij er flink op oefenen.

4. Zijn de klinkers van het Nederlands moeilijker dan de medeklinkers?

Een algemeen verbreide opvatting over het leren van het Nederlands door volwassenen is dat de Nederlandse klinkers meer moeilijkheden opleveren dan de medeklinkers. De onderzoeksresultaten van Neri 2007:40 (*study 1*) bevestigen deze opvatting: van de klinkers in haar stimulusmateriaal is 8% fout uitgesproken, terwijl het met slechts 2% van de medeklinkers verkeerd afliep. Neri voert twee mogelijke verklaringen voor dit verschil aan: klinkers worden meer binnen in de mondholte gearticuleerd, minder zichtbaar dus, en ook zou het Nederlandse systeem relatief ingewikkeld zijn met 13 monoftongen en 3 diftongen (Neri (2007:34)). Ook het Delftse onderzoek levert een verschil in foutpercentages op tussen klinkers en medeklinkers, maar dat verschil is veel kleiner: van de klinkers is 3% beoordeeld als fout uitgesproken, tegenover 2% van de medeklinkers. We concluderen dat volwassen beginners die er flink op oefenen zowel de klinkers als de medeklinkers van het Nederlands binnen korte tijd goed onder de knie kunnen krijgen.

5. Met welke spraakklanken worden de meeste fouten gemaakt?

Welke klanken leveren de meeste foutmarkeringen op in het Delftse uitspraakcorpus? Anders gezegd: bij welke klanken moeten wij als docent het vaakst corrigerend optreden? Als we het aantal foutmarkeringen per spraakklank in de Delftse verzameling uitspraakbeoordelingen afzetten tegen het totaal aantal foutmarkeringen, dan kunnen we de volgende top-zes samenstellen van 'foutenleveranciers':

Aantal fouten per spraakklank afgezet tegen totaal aantal uitspraakfouten

1	'stomme e'/ù (als in <i>dus</i>)	21 %
2	<i>g, ch</i>	11 %
3	<i>t</i>	10 %
4	<i>k</i>	7 %
5	<i>h</i>	4,4 %
6	<i>è</i>	4 %

Zoals te verwachten wijken deze uitkomsten af van die van Neri (2007:41-42): in een vergelijkbaar rijtje zouden de plaatsen 2 tot en met 5 bij Neri ingenomen worden door klinkers: *aa, ui, ù* (als in *dus*), *à* (als in *pad*). Ik laat dit toch wel opmerkelijke verschil hier voor wat het is, en bekijk de productie van de “Delftenaren” wat meer in detail.

We zien dan dat de klank die zij vaakst verkeerd uitspreken de onooglijkste klank van het Nederlands is: de ‘stomme *e*’ (hier samengenomen met de klank *ù* als in *dus*). Vreemd! Zo moeilijk is deze klank toch niet? Voor ons misschien niet, maar in veel talen komt deze klank niet voor, dus dan ligt vervanging of weglating voor de hand. Er kunnen echter ook andere factoren in het spel zijn. In verreweg de meeste gevallen bestaat de fout erin dat deze klank uitgesproken wordt als *ie*: *biegint, bij mie, daar komt die bus, zie kosten 5 euro*, en dit is een fout waarbij interferentie een rol gespeeld kan hebben. In het Engels, de taal die veel sprekers ook beheersen, wordt de letter *e* vaak als *ie* uitgesproken (*begins, with me*), en Duitssprekenden kunnen door het Duitse lidwoord *die* de verkeerde kant op gestuurd zijn bij de uitspraak van het Nederlandse lidwoord *de*.

Ook wordt de ‘stomme *e*’ vaak weggelaten, in verreweg de meeste gevallen aan het wordeind: *elk stad, onz eigen kamer, behalv*. Hier kan interferentie eveneens een rol hebben gespeeld, vanuit talen zoals het Engels en het Frans waarin de slot-*e* vaak niet uitgesproken wordt, of vanuit talen waarin zo’n slot-*e* niet beantwoordt aan het standaard woordbeeld. Natuurlijk kan de geringe hoorbaarheid van de toch al onbeklemtoonde ‘stomme *e*’ in deze positie hier ook een factor zijn. Een veel voorkomende fout met deze klank is verder de vervanging door *ij* in woorden als *makkelijk, kennelijk*. Hier kan spellinguitspraak een rol gespeeld hebben, omdat het schriftbeeld tijdens de opnames steeds zichtbaar was op het scherm. Het lijkt er dus op dat er, naast een eventuele intrinsieke moeilijkheid van de ‘stomme *e*’ voor sprekers van sommige talen, allerlei andere factoren in het spel geweest kunnen zijn die een verkeerde uitspraak in de hand gewerkt hebben.

Nummer 2 op de lijst is een *sjibbolet* van het tweede-taalonderwijs, de door velen onuitspreekbaar geachte *g* of *ch*. De frequentste fout die hiermee gemaakt wordt is vervanging door *k*: *kebeurt, misskien, kroente*, en, in veel mindere mate, door de beginklank van het Engelse woord *goal*: *glas, grote, middag*. Ook de oplossing die Franstaligen wel kiezen voor hun probleem met deze klank, vervanging door de ‘Franse’ *r*, levert een (klein) aantal foutmarkeringen op: *reboren, twintir*. Opvallend is dat bijna 60% van alle fout uitgesproken *g*’s of *ch*’s deel uitmaakt van een cluster van medeklinkers: *gr, sch, cht* enzovoort. In die gevallen gaat het dus niet uitsluitend om de intrinsieke moeilijkheid van deze klank, maar speelt de context waarin die voorkomt, ook een rol. Op nummer 3 van de lijst zien we de *t* verschijnen, tot onze verbazing misschien, omdat de meeste talen deze klank wel in hun repertoire hebben. Maar als we kijken naar het

soort fouten dat hiermee gemaakt wordt, dan zien we dat het in verreweg de meeste gevallen gaat om weglatingen aan het wordeind: *Nederlan, nieman, gewees*. Bijna alle weggelaten *t*'s (96%) vormden in het uitspraakvoorbeeld een cluster met een of meer andere medeklinkers. We kunnen hieruit concluderen dat het niet zozeer de afzonderlijke klank *t* is die een probleem opleverde, als wel de plaats van deze klank in combinatie met andere medeklinkers⁸. Een complicerende factor kan verder zijn dat in het Nederlands in sommige contexten de slot-*t* moeilijk hoorbaar is, dus ook moeilijk reproduceerbaar, met name als het volgende woord met een dentaal begint: *Hoe laat begint de les? Want de leraar spreekt langzaam, niemand komt te laat*. En wat bovendien bij de 5 sprekers van een Oost-Aziatische of Austronesische taal onder de Delftse insprekers gespeeld kan hebben is de voor ons nauwelijks hoorbare slot-*t*'s in die talen, de *unreleased stops*. De klank *t* op zich is geen probleem voor hen, maar zij moeten zich aanwennen om die klank nadrukkelijker uit te spreken dan zij gewoon zijn.

Nummer 4 op de lijst is de *k*, met als frequentste fout merkwaardigerwijs vervanging door die 'moeilijke' *g/ch*: *een dik boeg, gegocht, gemaggeleg*. Bij deze laatste twee voorbeelden komt de gedachte op aan wat in de literatuur⁹ perseveratie- en anticipatiefouten genoemd worden: onder invloed van de fricatieve beginklank worden de volgende obstruenten in het woord ook fricatief. Bij de vele Engelssprekenden die deze fout maakten kwam hier wellicht hypercorrectie nog bij. Vaak gecorrigeerd op dit punt, spreken zij de *ch* ook uit waar dat niet hoeft – vergelijk de neiging bij Franssprekenden om initiële *h*'s uit te spreken waar dat niet hoeft: *Hoe houd ben je?* In 45% van de gevallen waarin *k* uitgesproken werd als *g/ch* was er een 'reguliere' *ch/g* in de onmiddellijke nabijheid, die aanleiding gegeven kan hebben tot de aanpassing van de *k* aan de *g/ch*. Ook hier betreft het dan niet zozeer uitspraakproblemen met de *k* als zodanig, als wel problemen met die klank in bepaalde contexten.

Op nummer 5 treffen we nog een *sjibbolet* van het NT2-onderwijs, de *h*. In twee derde van de gevallen wordt de *h* weggelaten, een fout die uitsluitend *h*'s aan het begin van een woord betreft. In één derde van de gevallen wordt de *h* vervangen door *g/ch*; de – weinig frequente – woordinterne *h*'s (*Johan, gehad*) die problemen opleverden, zijn alle op deze manier weggewerkt: door vervanging door *g/ch*.

En dan tot slot op nummer 6 de *è* (als in *stem*). Meer dan de helft van de uitspraakfouten met deze klank betreft vervanging door de 'stomme *e*'/ù vóór *r*: *vruder, pur dag, sturke koffie*. Weer een door een bepaalde context geïnduceerde fout.

⁸ Dit is in overeenstemming met de bevindingen in Oldenkamp (2012:56) inzake de uitspraak van de *t* aan het wordeind in medeklinkerclusters door Marokkaanse, Turkse en Chinese beginners.

⁹ Nooteboom & Cohen (1976:18).

Maar hoe zit het nu toch met die andere *shibboleets* van het tweede-taalonderwijs, de *uu*, de *ui*, de *eu*? Hoe komt het dat die niet in de top-vijf voorkomen? En hoe komt het trouwens dat dit rijtje voor het grootste deel uit medeklinkers bestaat, terwijl klinkers naar veler mening moeilijker zijn? Om dit te begrijpen moeten we bedenken dat in het lijstje hierboven de *frequentie* van de spraakklanken een rol speelt. Immers, we hebben het aantal fouten per spraakklank vergeleken met het totaal aantal fouten dat de insprekers gemaakt hebben, met alle spraakklanken dus. Medeklinkers komen veel meer voor dan klinkers: met 61 % van het totaal aantal spraakklanken in het Delftse stimulusmateriaal zijn medeklinkers ruim in de meerderheid. Het hoeft ons dan niet te verbazen dat het aantal foute realisaties van medeklinkers dat van klinkers overtreft.

Ook als we kijken naar het aantal voorkomens van de klanken *uu*, *ui* en *eu* op het totaal aantal spraakklanken in het materiaal, zien we dat die veel minder vaak voorkomen dan de spraakklanken op het lijstje. Ook nu is het dus begrijpelijk dat het aantal foute realisaties van die drie klanken relatief ook laag uitvalt. Bovenstaand rijtje geeft ons dus vooral inzicht in de fouten waar we als docent het vaakst tegenaanlopen in de totale productie van volwassen beginners. Maar we kunnen het materiaal ook op een andere manier bekijken.

6. Wat zijn de moeilijkste klanken van het Nederlands?

Als we het aantal uitspraakfouten per spraakklank niet vergelijken met het totaal aantal gemaakte fouten, maar met *het totaal aantal voorkomens van die spraakklank*, dan ontstaat een ander beeld. We krijgen dan de intrinsiek moeilijke spraakklanken van het Nederlands, de tongbrekers dus, beter in beeld. We komen dan tot de volgende top-zes:

Aantal fouten per spraakklank afgezet tegen totaal voorkomens van die klank

1	'stomme e'/ù	31%
2	<i>ui</i>	16%
3	<i>g/ch</i>	8,5%
4	<i>eu</i>	7%
5	<i>h</i>	6,8%
6	<i>uu</i>	5,2%

Bovenaan treffen we weer de 'stomme e' (ook nu samengenomen met de klank ù als in *dus*), op 3 de *g/ch*, en op 5 de *h*, 'moeilijke' klanken waarbij evenwel, zoals we gezien hebben, ook allerlei andere factoren tot uitspraakfouten kunnen leiden. De rest van het lijstje bestaat uit de standaard als onuitspreekbaar gekwalificeerde *ui*, *eu* en *uu*.

Maar wat deze top-zes van moeilijke klanken bovenal duidelijk maakt is hoe klein het foutenpercentage per klank meestal is. Ruim twee derde van de ‘stomme e’s kon ermee door volgens de beoordelaars, de uitspraak van de tongbreker *ui* werd in 84% van de gevallen goedgekeurd of het voordeel van de twijfel gegeven, bij de *g/ch* was dat in 91,5% het geval, bij de *eu* in 93%, bij de *h* in 93,2%, en bij de *uu* in 94,8%. Een opsteker voor de volwassen beginner?

7. Kunnen volwassen beginners de uitspraak van het Nederlands leren?

Dan nu de vraag waar het in dit artikel om draait: zijn de Nederlandse spraakklanken op latere leeftijd nog wel te leren? In eerste instantie lijken wij hier heel optimistisch over te kunnen zijn. In de tweede week van de beginnerscursus Nederlands volgens de Delftse methode spraken de Delftse proefpersonen gemiddeld slechts ongeveer 2,5 procent van de spraakklanken verkeerd uit. Ook als we de erkende tongbrekers van het Nederlands apart bekijken, blijkt het in verreweg de meeste gevallen goed gegaan te zijn. Natuurlijk moeten we hierbij bedenken dat het stimulusmateriaal in het Delftse onderzoek ontleend was aan het lesmateriaal van de insprekers, waar zij dus flink op geoefend hadden. Dit doet echter niets af aan het feit dat deze insprekers in de tweede week van hun beginnerscursus in staat waren de spraakklanken van het Nederlands heel redelijk over hun lippen te krijgen.

Maar dit betekent natuurlijk niet dat verstaan en spreken bij communicatie ‘in het wild’ nu ook probleemloos zal verlopen. Door de belasting van het *multi-tasks* dat hierbij komt kijken, worden er veel hogere eisen gesteld aan de taalvaardigheid dan alleen het beluisteren en reproduceren van bestudeerde stukjes tekst. Vóór ze zover zijn, zullen deze wereldreizigers nog wat kilometertjes moeten maken, door te oefenen met de zinnestukjes in het tekstmateriaal dat ze zo ijverig bestudeerd hebben, en met variaties daarop, meer of minder afwijkend van het oefenmateriaal. Daarbij worden ze zeker geconfronteerd met het gegeven dat ze in communicatieve situaties fouten maken met klanken waar ze bij het oefenen geen enkel probleem mee hadden. Maar zij kunnen zich troosten met de gedachte dat ze hier in verreweg de meeste gevallen niet tegen principiële grenzen van de leerbaarheid van het Nederlands oplopen, maar dat het incidentele uitglieters zijn, in het heetst van de strijd gemaakt. De elementen van het gesproken Nederlands: de afzonderlijke spraakklanken, hebben zij na al die uurtjes die ze in het oefenen gestoken hebben, voor het grootste deel in hun zak.

Als de internationale instromers aan de RUG dus een mondje Nederlands willen gaan leren ter ondersteuning van hun extra-curriculaire communicatie met Nederlanders, dan hoeven zij zich hiervan niet te laten weerhouden door de onjuiste gedachte dat de

uitspraak van de spraakklanken van het Nederlands voor hen een onoverkomelijke barrière vormt.

8. Literatuur

- Blom, A., & Van Boxtel, S. (2012). Correctie van uitspraakfouten van beginners: keuzes en problemen. In: B. Bossers, red., *Vakwerk 8. Achtergronden van de NT2-lespraktijk*. Lezingen conferentie Hoeven 2012. Amsterdam: BV NT2, 73-81.
- Neri, A. (2007). The pedagogical effectiveness of ASR-based computer assisted pronunciation training. Dissertatie. Nijmegen: Radboud Universiteit, 35-49 study 1.
- Nooteboom, S.G. & Cohen, A. (1976). Spreken en verstaan: een inleiding tot de experimentele fonetiek. Assen/Amsterdam: Van Gorcum.
- Oldenkamp, L. (2012). The trouble with inflection for adult learners of Dutch: A study of the L1-L2 interplay of morphosyntactic and phonetic-phonological factors. Proefschrift Radboud Universiteit. Utrecht: LOT dissertatiereeks.
- Sciarone, A.G. (red.) (2009). Delftse methode. Nederlands voor buitenlanders: tekstboek. Amsterdam: Boom.